

A Faust-mondakör csaknem ötszáz éves múltra tekinthet vissza, kialakulása már doktor Faustus életében, a 16. század első felében elkezdődött. A mondakör napjainkig több száz irodalmi és képzőművészeti alkotás, színházi rendezés és film forrása volt, nem beszélve az előbbieket tárgyaló szakirodalmi feldolgozások, kritikák és esszék sokaságáról. Érdeemes egy pillantást vetnünk arra a régi Faust-könyvre, amely először tárta doktor Faustus históriáját a nyilvánosság elé, és amelynek olyan világirodalmi rangú utódai lettek, mint Marlowe Faustus-drámája, Goethe főműve és Thomas Mann *Doktor Faustus*, de akár Bulgakov ördögregényét is beilleszthetjük a sorba.

Márton László 9

AZ ELSŐ FAUST-KÖNYV ÉS BENNE AZ ÖRDÖG

Maga doktor Faustus létező személy volt, Lutherrel egy időben élt, 1540-ben halt meg. Életéről kevés biztos adatot és tényt derítettek fel a kutatók, de nyilvánvaló, hogy az eredeti életrajzból szinte semmit nem őrzött meg a Faust-könyv, amelynek megjelenésekor már kihalóban volt az a nemzedék, amelynek személyes emlékei lehettek a doktorról. Így kerülhetett be a könyvbe egy sor olyan vándoranekdota, pletyka, rémtörténet és spekuláció, amelyeknek eredetileg semmi köze sem volt doktor Faustushoz, mégis az ő alakja körül álltak össze azzá a különös keverccsé, amelyből a korlátlan tudásra vágyó, nagyratörő modern ember mítosza kifejlődhetett.

A művet a szakirodalom a közreadó, Johan Spies nyomán Spies-féle népkönyvnek nevezi, noha tárgya és szemlélete miatt némileg eltér a többi korabeli népkönyvtől, amelyek többnyire lovagregények és széphistóriák átdolgozásai. A *História...* először 1587-ben jelent meg, ezt gyorsan követte két bővített kiadás, amelyeknek számos variációját és utánnymását ismeri a könyvészet. Ez a könyv tette Faust alakját Németország határain túl is közzismertté, és ezzel kezdődött a Faust-mondakör világirodalmi karrierje.

A *História...* szerzőjét nem ismerjük. A könyv felépítése és heterogén jellege miatt elképzelhető, hogy nem egy szerzője volt, hanem több. A teológiai töltésű, moralizáló szövegtömb mellett van ismeretterjesztő szövegrész, démonológiai oknyomozás és sok mulatságosnak szánt anekdota. Ezek stilisztikailag is markánsan eltérő szövegrétegek.

Az alább olvasható szemelvények közül az első, az ördögrevű a könyv ijesztgetve-szórakoztatónak szánt részei közé tartozik, afféle középkor végi riport, helyszíni tudósítás. Elképzelhető, hogy az ismeretlen szerző nem a saját képzelete alapján dolgozott, hanem valamilyen ördögismertetőt vagy más hasonló forrásmunkát használt, ezt azonban a kutatók (akik sok más

szövegrész eredetét kiderítették) nem tudták azonosítani. Az epizód rikító grotesksége és anekdotikus lezárása már-már humorossá teszi az eredetileg komornak és elborzasztónak gondolt jelenetet.

A másik, több rövid fejezetből álló szövegrész a könyv végén 10 olvasható, és a moralizáló réteghez tartozik. Ez a legfeszültebb, legdrámaibb (és a szó mai értelmében: leginkább eredeti) része a munkának. Faustus kétségbeesésében a magára hagyott, modern individuum vergődését, az ördög viselkedésében a modern hatalmi cinizmus korai, kezdetleges előzményét vehetjük észre. A mi korszakunk felől nézve az ördög olyannek rémlik, mint a kommunista diktatúrában egy tartótiszt, aki fölényes biztonsággal bánik el a tőle szabadulni próbáló beszervezett ügynökkel. Ebben a részletben az ördög intertextualitását maradéktalanul felderítették a kutatók. Az ismeretlen szerző az ördög szájába adott gúnyos mondatokat részint Johannes Agricola közmondásgyűjteményéből, részint Sebastian Brant *A Bolondok Hajója* című satírájából másolta ki, a verses gnóma pedig éppenséggel Luther szerzeménye.

Itt mondom el: szándékosan választottam olyan szövegrészeket, amelyeket Goethe nem használt fel, mert nem tudott velük mit kezdeni. Goethe ördöge a felvilágosodás szülötte; nem győzi hangoztatni Faustnak, hogy nem visel se szarvat, se lópatát. Az ő ördögi volta a lényeglátásban és a véleménynyilvánításban mutatkozik meg. Ami pedig doktor Faustus sirámaint illeti: Goethe koncepciója szerint Faust kiszabadul Mephistopheles markából, és az ördög szégyenül meg a mű végén. Annál fontosabb volt ez a jelenet Thomas Mann számára: Adrian Leverkühn megrendítő összeomlása elképzelhetetlen volna a *História...*-beli Faustus elkárhozása nélkül, amely egyébként a Thomas Mann-hős modelljére, Nietzsche-re is erős hatással volt.

Goethe *Faustjának* második részét a budapesti Katona József Színház megbízásából fordítottam le az elmúlt másfél évben. Az első részt még az 1990-es évek elején lefordítottam. Amikor a Kalligram Kiadó úgy döntött, hogy a *Faust* teljes szövegét kötetben megjelenteti, azt javasoltam, hogy függelékként kerüljön be a *História...* is a kötetbe, mint olyan szöveg, amely nagyban segíti Goethe művének megértését. A kötet és benne a *História...* előreláthatólag az év végén fog megjelenni.